

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH  
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI  
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI  
VOLUME-3, ISSUE-06**

**SOVET DAVRI ADLIYA TIZIMIDAN MILLIY HUQUQIY-  
INSTITUTSIONAL BOSHQARUVGA O'TISHNING TARIXIY SHART-  
SHAROITLARI: SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA**

*Mamanarov Xaitmurat*

*Termiz davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

**Annotatsiya**

Mazkur tezisda 1991-2000-yillarda Surxondaryo viloyatida adliya organlari faoliyatining sovet davridagi ma'muriy-idoraviy modeldan mustaqil O'zbekistonning milliy huquqiy-institutsional boshqaruv tizimiga o'tish jarayoni tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'tish jarayoni oddiy nom almashinuvi emas, balki huquqiy suverenitet, konstitutsiyaviy asos, mahalliy boshqaruvning qonuniylashuvi, fuqarolar murojaatlari va huquqiy xizmatlarga ehtiyoj kuchayishi bilan bog'liq murakkab tarixiy jarayon sifatida baholanadi. Surxondaryo viloyatining chegara hudud maqomi, qishloq aholisi ulushining yuqoriligi va huquqiy axborotga kirishdagi notekisliklar mazkur o'tishning hududiy xususiyatlarini belgilagan.

**Kalit so'zlar**

adliya organlari, milliy huquqiy tizim, Surxondaryo viloyati, huquqiy suverenitet, institutsional o'tish, Konstitutsiya, mahalliy boshqaruv, huquqiy madaniyat.

**Kirish**

Mustaqillikning dastlabki yillari O'zbekiston adliya tizimi uchun mazmunan eng murakkab bosqichlardan biri bo'ldi. Davlat siyosiy suverenitetga erishgani bilan huquqiy institutlar avtomatik ravishda yangilanib qolmadi. Sobiq ittifoq davridan qolgan ma'muriy fikrlash, idoraviy ijro intizomi, markazdan keladigan ko'rsatmaga tayanish va fuqaroga xizmat ko'rsatishdan ko'ra hujjatni nazorat qilishga moyil yondashuv saqlanib turgan edi.

Adliya organlari ana shu sharoitda yangi davlatning huquqiy siyosatini hududlarda amalga oshiruvchi tayanch institutga aylandi. Surxondaryo viloyati misolida bu jarayon yanada keskin ko'rindi, chunki viloyat chegara hudud, qishloq joylar ulushi yuqori bo'lgan, aholi turmushida oila, meros, notariat, FHDYo, yer va ko'chmas mulk bilan bog'liq huquqiy munosabatlar faol shakllangan hudud edi. Demak, adliya organlarining milliylashuvi faqat markaziy vazirlik darajasidagi islohot

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH  
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI  
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI  
VOLUME-3, ISSUE-06**

emas, balki tuman va shahar darajasidagi kundalik boshqaruv amaliyotining yangilanishi edi.

**Asosiy qism**

Birinchi tarixiy shart-sharoit huquqiy suverenitet zarurati bilan bog'liq bo'ldi. 1992-yil 8-yanvardagi PF-314-son Farmon mustaqil O'zbekiston Adliya vazirligining huquqiy maqomini belgilab, sobiq ittifoq-respublika tuzilmasidan milliy davlat adliya tizimiga o'tishning boshlanishini ko'rsatdi. Bu hujjat Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi uchun ham yangi vazifalar majmuini yuzaga chiqardi: normativ hujjatlarni mahalliy organlarga yetkazish, yuridik xizmatlarni shakllantirish, notariat va FHDYo amaliyotini milliy qonunchilikka moslashtirish, aholining huquqiy ongini o'zgartirish.

Ikkinchi shart-sharoit konstitutsiyaviy asosning yaratilishi edi. 1992-yilgi Konstitutsiya davlat hokimiyati, inson huquqlari, mulkchilik shakllari, sud-huquq tizimi va qonun ustuvorligi uchun umumiy poydevor berdi. Adliya organlari uchun bu poydevor ikki tomonlama ahamiyat kasb etdi: bir tomondan, ular davlat organlari faoliyatida qonuniylilikni ta'minlashi kerak edi; ikkinchi tomondan, fuqarolarni yangi huquqiy imkoniyatlardan xabardor qilish vazifasini bajardi. Surxondaryoda bu vazifa ayniqsa qishloq tumanlarida dolzarb bo'lgan, chunki aholining katta qismi huquqiy axborotni bevosita idoraviy qabul, mahalla yig'inlari, maktab, xo'jalik va jamoat tadbirlari orqali olgan.

Uchinchi shart-sharoit sovet davridan qolgan institutlarning funksional qayta talqin qilinishi bilan bog'liq edi. Sovet boshqaruvida adliya tizimi ko'proq ma'muriy ro'yxatga olish, nazorat va idoraviy ijro mexanizmi sifatida ishlagan. Mustaqillikdan keyin esa notariat, advokatura, fuqarolar murojaatlari, yuridik xizmat, jamoat birlashmalarini ro'yxatga olish va huquqiy targ'ibot yo'nalishlari fuqaroga yo'naltirilgan institutlar sifatida shakllanishi lozim edi. Bu jarayon oson kechmadi: kadrlar tayyorligi, moddiy-texnik baza, arxiv yuritish madaniyati va yangi qonunlarni tushuntirish sifati bo'yicha muammolar saqlanib qoldi.

To'rtinchi shart-sharoit hududiy ehtiyojlar bilan belgilanadi. Surxondaryo viloyatining Afg'oniston, Tojikiston va Turkmaniston bilan yaqin hududiy joylashuvi, tashqi aloqalar, migratsiya, nikoh-oila munosabatlari, meros masalalari, tadbirkorlikni rasmiylashtirish va fuqarolik holati hujjatlarini yuritish adliya xizmatlariga barqaror talab yaratdi. Shu bois adliya organlarining shakllanishi faqat davlat apparati ichidagi

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH  
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI  
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI  
VOLUME-3, ISSUE-06**

o'zgarish emas, balki jamiyatning kundalik huquqiy ehtiyojlariga javob berish mexanizmini yaratish jarayoni sifatida baholanishi kerak.

Mazkur davrning asosiy zaif jihati shundaki, ko'plab hududiy jarayonlar statistik va arxiv ma'lumotlari bilan yetarlicha hujjatlashtirilmagan. Ilmiy tadqiqotda faqat normativ hujjatlarni sanab o'tish kifoya qilmaydi. Viloyat adliya boshqarmasi hisobotlari, tuman bo'limlari yozishmalari, notarial harakatlar soni, FHDYo qaydlari, fuqarolar murojaatlari dinamikasi va huquqiy targ'ibot tadbirlari bo'yicha raqamli qatorlar jalb qilinsa, mavzu ancha ishonchli ilmiy darajaga ko'tariladi.

### **Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, 1991-2000-yillarda Surxondaryo viloyatida adliya organlarining sovet davri modelidan milliy huquqiy-institutsional boshqaruv tizimiga o'tishi uchta asosiy omilga tayandi: huquqiy suverenitet, konstitutsiyaviy poydevor va hududiy ehtiyoj. Bu bosqichda tizim to'liq mukammallashtirmagan bo'lsa-da, keyingi institutsional barqarorlashuv uchun tashkiliy va huquqiy zamin yaratildi. Kelgusidagi tadqiqotlarda bu davrni umumiy siyosiy bayon orqali emas, balki arxiv, statistik jadval, tumanlar kesimi va amaliy ish yuritish materiallari orqali ochish zarur. Aks holda mavzu normativ sharh doirasida qolib ketadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar ro'yxati**

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga davlat xizmatlari ko'rsatishning milliy tizimini tubdan isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5278-son Farmoni. 2017-yil 12-dekabr. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Davlat xizmatlari agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3430-son qarori. 2017-yil 12-dekabr. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xizmatlari ko'rsatish infratuzilmasini takomillashtirish va aholining davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6269-son Farmoni. 2021-yil 24-iyul. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xizmatlari ko'rsatishni soddalashtirish, byurokratik to'siqlarni qisqartirish hamda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-113-son Farmoni. 2022-yil 20-aprel. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH  
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI  
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI  
VOLUME-3, ISSUE-06**

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash hamda huquqiy xizmat ko'rsatishda adliya organlari va muassasalari faoliyati samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-89-son Farmoni. 2022-yil 17-mart. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'muriy islohotlar doirasida adliya organlari va muassasalarining mas'uliyatini yanada oshirish hamda ixcham boshqaruv tizimini shakllantirish to'g'risida"gi PF-80-son Farmoni. 2024-yil 24-may. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Nikoh, oila va fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish to'g'risida"gi 550-son qarori. 2023-yil 20-oktabr. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

8. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining "Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organlarida ish yuritish tartibi to'g'risidagi yo'riqnomani tasdiqlash haqida"gi buyrug'i. 2013-yil 31-dekabr, 2547-son. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

9. Davlat notarial idoralarida jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini navbatma-navbat qayd etish tartibi to'g'risidagi nizom. 2014-yil 30-dekabr, 2646-son. Lex.uz ma'lumotlar bazasi.

10. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi. Viloyatimizning doimiy aholisi soni. 2025-yil 1-yanvar holati bo'yicha ma'lumot. 2025-yil 22-yanvar.

11. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy portali. Davlat xizmatlari markazlari haqida ma'lumotlar. Gov.uz/adliya.

12. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. - Toshkent: Adolat, 2018.